

HABER VE DOĞRULUK İLİŞKİSİ: DOĞRULUK SORUNUNUN GEÇMİŞİ VE HABERİN DÖNÜŞÜMÜ*

Mehmet BÜYÜKAŞAR**
Mehmet ÖZÇAĞLAYAN***

Özet

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hayatımıza girmesiyle iletişim alanında yaşanan gelişmeler, gazeteciliği ve dolayısıyla haberin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerini de dönüştürmüştür. İletişim alanında yaşanan yapısal dönüşüm, toplumsal ve teknolojik temellere dayanan bir süreç içerisinde gerçekleşmiş ve bütün bu gelişmelerle birlikte teknoloji ile toplum arasındaki etkileşimin getirdiği dinamikler de, arz-talep ilişkisi doğrultusunda, yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Haberciliğin önemli ilkelerinden olan ve gerçeği olduğu gibi yansıtmak, saptırmamak olarak tanımlanan doğruluk kavramı, “hakikati arama çabası” olarak tanımlanan felsefenin ilk dönemlerinden itibaren, üzerinde önemli tartışmaların yürütüldüğü bir mesele olmuştur. İnsan varlığının, temelde “bilme” istediğinden doğan ve “hakikate” ulaşmak adına bir gayretin ürünü olan “haber” kavramı, doğruluk kavramı ile yakın bir ilişkiye sahiptir. Bu bakımdan, teknolojik gelişmeler neticesinde medyada yaşanan dönüşüm, haber ve doğruluk ilişkisinin, günümüz medyasının haber üretim, dağıtım ve tüketim dinamiklerinde yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını ve önemini ortaya çıkarmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin ve ortamlarının, haberin dönüşümündeki haber ve doğruluk ilişkisini yeniden düzenleyen bir etken olarak görev aldığına işaret eden bu çalışmayla birlikte, haber ve doğruluk ilişkisine dair doğruluk kavramı ve haber olgusu temelinde, geçmişten günümüze gelen bir perspektif ile bütünsel bir yaklaşımın ortaya çıkarılması adına kavramsal ve tarihsel bir tartışma yürütülmüştür. Yürütülen bu tartışma neticesinde ise haber ve doğruluk ilişkisinin, günümüz haber medyasında çokça

* Bu makale “Haber ve Doğruluk İlişkisi: ‘Yalan Haber’ ve Haber Doğrulama Pratikleri” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, mehmetbuyukafsar@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-9049-4849

*** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü,
mehmet.ozcaglayan@marmara.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-6459-8054

Gönderim: 10 Kasım 2019

Düzeltilmiş Gönderim: 16 Kasım 2019

Kabul: 6 Aralık 2019

www.dusuncevetoplum.org

Araştırma Makalesi

tartışılan “yalan haber” ve “yalan habere” karşı geliştirilmeye çalışılan haber doğrulama pratikleri temelinde kapsamlı olarak ele alınması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Doğruluk kavramı, Haberde doğruluk, Haberin dönüşümü.

THE RELATIONSHIP BETWEEN NEWS AND TRUTH: HISTORY OF TRUTH PROBLEM AND TRANSFORMATION OF NEWS

Abstract

With the introduction of information and communication technologies, developments in the field of communication have also transformed journalism and thus the production, distribution and consumption processes of news. The structural transformation experienced in the field of communication has been realized in a process based on social and technological foundations and, the dynamics brought about by the interaction between technology and society have also prepared the ground for the emergence of new communication technologies in line with the supply-demand relationship. It is the foremost principle of all literary genres, especially the news, and to reflect the reality as it is, the notion of righteousness, which is defined as not to be deflected, has been an issue in which important debates have been carried out since the early periods of the philosophy defined as “the search for truth”. The concept of news, which is the product of an effort to reach “the truth” and which arises from the human being's fundamental desire “to know”, has a close relationship with the concept of truth. In this respect, the transformation of the media as a result of technological developments reveals the need to reevaluate the relationship between news and accuracy in the dynamics of news production, distribution and consumption of today's media. With this study, which points out that new communication technologies and media play a role in the transformation of news as a factor that rearranges the relationship between news and truth, a conceptual and historical discussion was conducted to reveal a holistic approach from the past to the present on the basis of the concept of truth and news phenomenon on the relation of news and truth. As a result of this discussion, an inference has been reached that the relationship between news and truth has to be comprehensively discussed on the basis of fact-checking practices which are tried to be developed against “fake news” phenomenon which are widely discussed in today's news media.

Keywords: Concept of Accuracy, News Accuracy, Transformation of News.

Giriş

Değişmezlerin bilgisini “gerçek” bilgi olarak tanımlayan, oluş halindeki değişim dünyasını değil, değişmeyen, mutlak var olanların dünyasını “doğru” bilginin kaynağı olarak gören Platon ve “olanın olduğunu ya da olamayanın olmadığını söylemek doğru; olmayanın olduğunu ya da olanın olmadığını söylemek yanlıştır” ifadeleriyle “doğru” bilgiyi tanımlayan, “doğruluğun bilgisi” olarak tanımladığı felsefenin amacının da “hakikati” aramak olduğunu söyleyen Aristoteles’in (1996) görüşlerinden hareketle, doğruluk sorununun uzun bir geçmişe sahip olduğunu, insanlığın ilk günden itibaren “doğruyu”, “gerçeği” ve “hakikati” bulma çabasında olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Doğruluk, gerçeklik ve hakikat kavramları üzerine, geçmişten günümüze gelen bir bakış açısıyla, felsefi tartışmalar ekseninde ve habercilik olgusu temelinde bir yaklaşım sergileyen bu çalışmayla birlikte, yeni iletişim ortamları bağlamında dönüşen profesyonel gazetecilik alanı ve haber olgusu, bu dönüşümü gerçekleştiren dinamikler kapsamında ele alınmaktadır. Günümüz medya koşullarına evrilen süreç ise özün korunarak, biçim değiştirmeyi, başkalaşmayı anlatan “dönüşüm” kavramı ekseninde tartışılmaktadır. Bu bakımdan, yeni iletişim teknolojilerini ve ortamlarını, haberin dönüşümündeki, haber ve doğruluk ilişkisini yeniden düzenleyen bir etken olarak ele alan, yeni medyada gazetecilik ve haber konusuna ilişkin var olan literatüre, bu anlamda bir katkı yapmayı hedefleyen bu çalışma ile haber ve doğruluk ilişkisine dair kavramsal ve tarihsel bir tartışma yürütülmektedir. Yürütülen bu tartışma neticesinde de haber ve doğruluk ilişkisinin günümüz medyasında sıkça tartışılan yalan haber meselesi ve haber doğrulama pratikleri temelinde, kapsamlı olarak değerlendirilmesi gerekliliği, bu alanda yapılacak olan yeni çalışmalara bir öneri olarak sunulmaktadır. Dönüşen alanlar ve değişen koşullar çerçevesinde değerlendirilen yeni medya düzeninin yapısı ve işleyişi, yalan haber meselesinin günümüzde neden ve nasıl bir tartışma alanına dönüştüğünü açıklamaktadır. Dolayısıyla, bu perspektiften bir yaklaşımın, haber doğrulama pratiklerinin günümüz medya koşullarında hangi işlevlerle, yalan haber konusunda bir aktör olarak rol oynaması gerektiğinin de anlaşılmasını kolaylaştıracağı söylenebilir. Esas itibarıyla, yeni iletişim teknolojileri ile ortaya çıkan yeni iletişim ortamlarının, haber ve gazetecilik pratikleri üzerinde meydana getirdiği değişikliklerin, yalan haber meselesi ve haber doğrulama pratikleri ekseninde ele alınmasının, haber ve doğruluk ilişkisinin günümüz medya

koşulları kapsamında yeniden değerlendirilmesindeki eksik kalan parçayı tamamlayacağı söylenebilir.

1. Doğruluk, Gerçeklik ve Hakikat Kavramlarına İlişkin Kavramsal Çerçeve

Dilimizde doğruluk, gerçeklik ve hakikat kavramları birbirine karıştırılmaktadır. Aralarındaki anlam farklılıkları önemsenmeksizin birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Bu sözcüklerin doğru anlamlarında kullanılmamasının temelinde yatan ana neden; felsefe terimlerini Türkçeye aktarmada yaşanan karışıklıktır. Felsefi düşüncede, ontolojinin ve bilginin kuramsal zeminini oluşturan hakikat teriminin gündelik dilde kullandığımız “hakiki” terimiyle bir özdeşliği yoktur. Çünkü “hakikat” terimi dildeki kullanımıyla tümel göstergeye ve ad durumuna işaret eder. Oysa “hakiki” terimiyle sıfat durumunu ifade edilmektedir. Bu nedenle hakiki terimiyle kimi zaman “doğru”, kimi zaman da “gerçek” kavramları kastedilmektedir (Erdem, 2012, s. 17).

Tepe’ye göre (2003), sorunu çözmek adına, bu sözcüklerin Batı dillerindeki karşılıklarını ele almak yeterli görülebilir. İngilizcedeki “reality” Türkçedeki “gerçeklik” sözcüğünün karşılığı olarak, İngilizcedeki “truth” Türkçedeki “doğruluk” ve “hakikat” sözcüğünün karşılığı olarak ele alındığında, en azından “gerçeklik” ile “doğruluk ve hakikat” sözcükleri arasındaki karışıklık dilsel olarak çözülebilir. Fakat “doğruluk” ve “hakikat” arasında bu anlamda bir ayırım yapmak İngilizcedeki karşılıklarının birbirleri yerine kullanılıyor olması sebebiyle oldukça güçtür. Öneri olarak, “truth” sözcüğünü “hakikat” olarak, “right” sözcüğünü ise “doğruluk” olarak Türkçeye çevirmenin, sorunu dil düzeyinde çözebileceği söylenebilir. Tüm bu dil düzeyindeki karışıklıkların çözümlerinin yanında bu sözcüklerin anlam bakımından hangi kavramı ifade ettiklerinin ortaya çıkarılması sorunun aydınlatılması noktasında nihai bir çözüm sunmaktadır.

“Hakikati arama çabası” olarak tanımlanan felsefenin, ilk dönemlerinden günümüze kadar geçen sürede, hiç durmaksızın hakikati ve doğruyu bulma çabasında olduğunu söylemek mümkündür. Felsefe içerisindeki tüm düşünce biçimlerinde, ister rasyonel düşünceyle isterse de deneyle varılmak istenen sonuç “doğru” ya da “hakikat”ten başka bir şey değildir (Gökberk, 2007, s. 13). Doğruluk kavramı “bir önermenin mantık ilkelerine olan uygunluğunu; yargı ve önermelerin, yönelilenin gerçekliğine uygunluğunu” anlatırken, hakikat kavramı; “bir düşüncenin nesnel gerçekliğe olan uygunluğunu” anlatmaktadır. Doğruluk, hakikatin zorunlu bir önceliğini

tanımlarken, hakikatin, kesin olarak doğruyu belirlediği söylenemez. Hakikat, düşüncenin bir niteliği olarak, gerçeklik ile uygun olma halinde ortaya çıkar ve nesnel dünyadaki her şey gerçeklik ile ilişkilidir. Varlık da gerçeklik ile ilgili olduğundan, varlığın doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılmaz. Dolayısıyla, doğruluk; nesnel dünyada bulunan, gerçeklik ile ilgili olan ve bu açıdan da hakikati barındıran varlığa ait düşünce, inanç ve önermelerle ilgilidir (Rosenthal & Yudin, 1997, s. 116).

2. Doğruluk Sorununun Geçmişi

Bilgi felsefesinde bilinmezlik, kuşkuculuk, görecelilik tartışmaları temelde doğruluk sorunuyla ilgilidir. Antik felsefeden bu yana sürüp gelen, nesnelere olduğu gibi bilinip bilinemeyeceği, insanın bilme yetisinin nesnelere doğasını bilmeye ne kadar elverişli olduğu, doğruluğun olanaklı olup olmadığı, doğruluğun göreceli olup olmadığı sorunları, bilgi felsefesinin ana tartışmalarını oluşturur. Sokrates ve Platon'un Sofistlere karşı tutumlarının merkezi niteliğindeki "doğru" ve "kesin" bilginin varlığını kanıtlama çabası günümüzde de felsefenin ana tartışmalarındandır. Sokrates öncesi dönemde, Sofistler ile başlayan, Platon ve Aristoteles ile devam eden doğruluk kavramı tartışmaları, doğruluk sorununa ilişkin geliştirilen kuramlar neticesinde, doğruluğun hangi koşullarda ortaya çıkacağına dair felsefi yaklaşımlar sunar (Tepe, 2003, s. 24-34).

2. 1. Uygunluk Kuramı

Platon'dan bu yana, doğruluk sorununa ilişkin getirilen tüm açıklamaların zemininde hep bir uygunluk arayışı vardır. Doğruluk kuramlarının en eskisi olma özelliği taşıyan uygunluk kuramı diğer tüm doğruluk kuramlarının hareket noktası olmuştur. Bu kuramlar ya uygunluk kuramının açıklamalarına bir düzeltme, ekleme getirmişlerdir ya da kuramın eksiklerini ve çıkmazlarını esas alarak, açıklamalarda bulunmuşlardır. Platon, *Sofist* isimli eserinde doğruluğun, akıl ve var olan arasındaki uyumun, düşüncenin yöneltildiği var olan ile uygunluğu sayesinde ortaya çıkacağını belirtir. Ona göre, bir düşünce, önerme veya yargı, yöneltildiği olay, olgu veya durumun var olması koşuluyla doğru olur. Dolayısıyla, Platon'un ortaya koyduğu bu doğruluk anlayışı, uygunluk kuramının kuramsal zeminini oluşturmuştur (Cevizci, 2007, s. 42).

Uygunluk Kuramı'nın kuramsal zeminini oluşturan ilk kişi olan Platon'dan sonra, Aristoteles (1996), "olanın olduğunu ya da olamayanın olmadığını söylemek doğru; olmayanın olduğunu ya da olanın olmadığını söylemek yanlıştır" doğruluğu tasvir eden

bu cümlesiyle kuramın çerçevesini oluşturmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarından ortalarına kadar doğruluğun uygunluk ilişkisi üzerine tartışan, eleştiriler sunan ve bu anlamda, modern dönemin ilklerinden olan Russell, dünyaya ilişkin doğruları, olaylara uygunluk yönünden ele alır. Russell'ın eleştirerek üzerinde durduğu ve yeni açıklamalar getirdiği uygunluk öğretisi; yanlışların nedenlerinin belirtilmesi, doğruların dayanaklarının sağlanması, yanlış ve doğru arasındaki ayrımın nesnel ölçekler çerçevesinde yapılması, öznel saptamaların dışarıda tutulması gibi kıstasları içermektedir (Uygar, 1963, s. 34).

Esas itibariyle, Uygunluk Kuramı, doğruluğun önerme ve nesne arasındaki uygunluk ilişkisine bağlı olduğunu ve söz ile önerme arasındaki bağlantının bir düzene uygunluk göstermesi halinde doğruluğun ortaya çıkacağını ileri sürer.

2. 2. Tutarlılık Kuramı

Doğruluk sorununa dair esas soru “doğruluğun ölçütü nedir?” sorusudur. Soruya verilen çeşitli cevapların, birbirinden farklı doğruluk kuramların ortaya çıkmasında tetikleyici olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, tutarlılık teorisi de doğruluk ölçütü sorununa uygunluk teorisinden farklı olarak; yargı ve nesnenin ontolojik açıdan uygunluğu yerine, bir düşüncenin, yargının üretildiği sistem içerisindeki diğer düşünce ve yargılara olan tutarlılığını doğruluk ölçütü olarak kabul eder (Türer, 2009, s. 172-173).

Tutarlılık Kuramı'nın doğruluk ölçütü; bir önermenin daha önce kabul edilen önermelerle uyuşmasıdır. Uyuşma veya tutarlılık denilen şey ise bir önermenin diğer önermelerle çelişmemesi ve sistemin tümüyle uyumlu olmasıdır. Salt bir olgunun bulunmadığı ve olgunun sadece bir sistem içerisinde var olabileceği düşüncesini benimseyen Tutarlılık Kuramı savunucuları, deneyin hükmünü nihai bir ölçüt olarak görmezler. Deneyin hükmünün üstünde daha yüce bir hükmü benimserler. O da tutarlılıktır. Tutarlılık Kuramı içerisinde sayılan ve kuramın doğruluk ölçütlerinden biri sayılan ve “tümel uyuşma” olarak adlandırılan ölçüte göre, bir önermenin doğruluğu sistem içerisindeki tümel uyuşma neticesinde ortaya çıkar. Örneğin; gece sessizlikte işitildiği düşünülen bir sinek vızıltısının gerçekten var olup olmadığını anlamak için aynı yerde iştirak eden insanlara da sorulması gerekir. Eğer onlar da bu sesi duymuşlarsa kişi kendi kulaklarının hükmünün doğru olduğunu varsayar (Ajdukiewicz, 1994, s. 21-24).

Tutarlılık Kuramı'nda, uygunluk kuramının doğruluk ölçütüne; yargıların olgularla uyuşmasına, doğruluğun gerçek anlamını vermeyeceği düşüncesiyle karşı çıkılır. Tutarlılık Kuramı esas itibariyle, doğruluğun, dizgenin önermeleri arasındaki tutarlılık neticesinde ortaya çıkacağını iddia etmektedir. Bir düşünce veya yargının doğru sayılabilmesi için dizgedeki önermeler arasında karşılıklı mantıksal dayanakların olması gerekmektedir. Doğruluk, önermeleri içeren dizgenin bir özelliğidir. Dizge içinde bulunan her önermenin doğruluğu, dizgedeki mantıksal ilişkiler ile belirlenmektedir. Sonuçta, tüm önermeler birbirleri arasında tutarlı olmalı ve bir bütün oluşturarak dizgede mantıksal bağlamdan bağımsız bir önerme kalmamalıdır (Yıldırım, 2008, s. 248-249).

2. 3. Pragmatizmin Doğruluk Kuramı

Geleneksel doğruluk kuramı olarak adlandırılan Uygunluk Kuramı'na da doğruluğu tutarlılık olarak adlandıran Tutarlılık Kuramı'na da karşı çıkan, gerçeklik ve doğruluk hakkında geliştirilen bir teori, bir yöntem, felsefi bir tavır olarak tasvir edilen Pragmatizm, kendisini bir doğruluk kuramı olarak tanımlamıştır. Doğruluğun tek başına hiçbir anlam taşımadığını, pratikte değişikliğe yol açmayan kuramların sadece kendi kendilerine doğru olabileceklerini söyler. Her iki teori de doğruluğun biçimsel tarafıyla ilgilenen, bilgilendirici olmayan, soyut ve boş olan anlayışlar olarak kabul edilir. Pragmatizme göre doğruluk ancak pragmatik olarak doğrulanabildiğinde ve yaşamımıza katkı sağladığında doğrudur. Pragmatizmin doğruluk teorisi, anlam teorisi üzerinde ilerleyerek, gerçekliğin mahiyeti anlayışıyla etkileşim halinde olmuştur (Türer, 2009, s. 174).

İlk olarak Charles Pierce tarafından ortaya konulan daha sonraları William James ile etkin bir felsefe akımı haline gelen Pragmatizm, temelde dünyaya ilişkin doğru olarak adlandırılan düşünce ve önermelerin hayatımızda ne gibi değişikliklere yol açtığını anlamlandırmaya çalışan bir yöntemdir. Kendisini bir yöntem, farklı ve karşıt kuramların zorunlu olarak geçtikleri bir "koridor" olarak nitelendirir. Aynı zamanda farklı bilgi ya da kuramların doğruluğuna ilişkin bir açıklama getirdiği iddiasındadır. Doğruluk, kendinden önceki kuramlardan farklı olarak, kendisini bir değer olmaktan çıkararak pratik bir anlam yüklenmiştir. Bu bakımdan, kuramın öncüleri W. James, Sciller ve Dewey, doğru olarak kabul edilen şeyin, yaşamımız için elverişli olduğu sürece doğru kalacağını belirtmektedirler. Onlar için doğru; "faydalı olduğu için doğrudur" veya

“doğru olduğu için faydalıdır”. Uygunluk Kuramı’nın, zihin ve gerçeklik arasındaki uygunluk ilişkisinden doğan doğruluk anlayışına ve doğruluğu gerçekliğin bir kopyası olarak gören bakış açısına karşı çıkarlar. Tutarlılık Kuramı’nın savunucularının benimsediği tek ve saltık doğruluk anlayışına da bir karşı tavır vardır. Pragmatistlere göre saltık ve gelecekte değişmeyecek doğrular yoktur. Onlar, çoğul doğruluk anlayışını savunarak, doğruluğu yol gösterme süreci olarak görürler. Esas itibariyle, bir düşünce veya önerme yaşamımız için bir değişikliğe yol açmıyor ve fayda sağlamıyorsa onun doğru ya da yanlış olarak nitelendirilmesi pragmatistler için hiçbir anlam taşımaz (Tepe, 2003, s. 212-217).

3. Haber Ögesi Olarak “Doğruluk”

İnsanoğlunun bilme; haber alma isteği üzerine neredeyse insanlık tarihi boyunca pek çok açıklama, görüş ileri sürülmüştür. Bunların hepsinin ortak noktası ise “haber nedir?” sorusuyla iştigal olmaları ve sorunun doğru cevabına ulaşma arzusuna sahip olmalarıdır. Haberin ne olduğu sorusuna ait tüm bu yanıt arama arzusu, haber olgusunun tanımlanması çığırına yol açmıştır. Fakat üzerinde uzlaşılmış, evrensel bir “haber” tanımlaması hala yapılamamıştır. Haber tanımlamalarının ilk örneklerinde ise günün koşullarına ve gazetecilik mesleğinin gerekliliklerine uygun pek çok ifadeye rastlamaktayız; “haber zamana uygun her şeydir”, “zamana uygun rapor, haberdir”, “haber, bir olayın raporudur” (Tokgöz, 1981, s. 51-55). Girgin’e göre (1998) haber, “olay” demektir. Olay dediğimiz şey ise çeşitli olguların, belirli yer ve zaman içinde meydana gelme, ortaya çıkma sürecidir. Haberin amacı da gerçekleşen bir olayın kitlelere aktarılmasıdır. Olay, insanın bulunduğu her yerde gerçekleşebilir fakat bu olayın haber niteliği taşıması gerekmektedir. Bu durumda, her olay bir haber değildir. Olay, onu gözlemleyen varsa haber olmaya adaydır.

Haber tanımlamaları yaygın olarak “haber-olay” ilişkisi üzerine kurulur; Schlapp’a göre (2013, s. 17), “haber, güncel ve ilginç bir olayın olduğunca nesnel ve gerçeğe uygun bir biçimde sunulmasıdır”. Hohenberge (1963, s. 88), “haber, insanları ilgilendirecek zamanlı olan bir fikrin, olayın ya da sorunun özetidir” derken; Tokgöz de (1981, s. 55), “haber, bir olayın raporudur” tanımını getirmektedir.

Habere ilişkin ilk ve genel tanımlamaların, haberin “olay” unsuru temelinde yapıldığına değindikten sonra, haber kavramının diğer; “zaman”, “mekân” ve “araç”

unsurları çerçevesinde geliştirilen tanımlarına da değinmek gerekir. Aslan (2003, s. 14), “news” sözcüğünün baş harflerinden yola çıkan ve haberi “bütün yönleri ait olaylar” olarak tanımlayan haber tanımlamasının “mekân” unsuru bağlamında doğru olduğunu fakat “zaman” unsuru yönünden eksiklik içerdiğini söylemektedir. Aynı zamanda, “haber, güncele ait zamanlı bir bilgidir” tanımlamasının da “zaman” unsuru bağlamında doğru olduğunu fakat “mekân” unsuru yönünden eksiklik içerdiğini ve haber kavramının dar anlamıyla ele alındığını belirtmiştir. Güncele ait her zamanlı bilginin haber olamayacağını, bilginin toplumun büyük bir bölümünü ilgilendirmesi gerektiğinin de altını çizmiştir.

Zeytinli (1996, s. 1102-1103) ise “haber, gazeteciliği meslek edinmiş kişilerin, haber konusu olarak seçtikleri konularda topladıkları ve kuralına göre formatladıkları, yine gazeteciliği meslek edinmiş kitle iletişim araçlarının sorumluları tarafından seçilerek, yazılı, sesli ya da görüntülü mesajlar şeklinde, okuyucu, dinleyici ya da izleyiciye ulaştırılan bilgilerdir” şeklindeki haber tanımının da editöryal sürece ve haber oluşturmadaki profesyonelliğe vurgu yaptığını, “araç” unsurunu ön plana çıkardığını fakat “zaman” unsuruna değinmediğini böylelikle de haberin güncele ait zamanlı bir bilgi olduğu bilgisinin es geçildiğini söylemektedir. Haberi daha geniş içerikte tanımlamanın ise şu şekilde; “haber, kamuoyunu ilgilendiren, güncele ait zamanlı, belirli bir olay ya da duruma ait bilgidir” yapılabileceğini belirtmiştir.

Haberin açık, kesin ve tek bir tanımının olmayışı, işlevinin çeşitliliğinden ve etkisinin yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Haber tanımının bu kadar çok ve çeşitli olmasının bir nedeni de budur. Kısaca, neyin haber olarak nitelendirilip neyin nitelendirilmediğini belirleyen, bir durumun ya da olayın hedef kitleye ulaştırılması için sahip olması gereken özellik olarak tanımlanan “haber değeri”nin, haberi tanımlamada ve bu tanım çerçevesinde haberi oluşturmada etkin rol oynadığını söylemek mümkündür (Girgin, 2000, s. 108-109).

Haber değeri kavramına dair birçok farklı yaklaşım geliştirilmiştir. Neyin haber olup olmadığını araştıran ve temelde yine “haber nedir” sorusunun yanıtını arayan bu farklı yaklaşımlar, içinde buldukları zamanın, yerin ve mecranın koşullarına göre birbirinden farklı başlıklar içeren haber değeri listelerinin oluşmasını sağlamışlardır. Gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak ortaya çıkan, yeni iletişim düzeni olarak

adlandırılan iletişim ortamında hangi olayın haber değeri taşıdığı bilgisinin yanı sıra hangi olayın aslında haber olarak kaleme alınana bilineceğinin bilgisi günümüz medya koşulları açısından önem arz etmektedir. Haber ve haber değeri tanımlarının çeşitliliğine rağmen bu tanımlarında genel olarak göze çarpan ve sıkça tekrarlanan beş temel öge vardır. Bunlar; “gerçeklik-doğruluk”, “yenilik-güncellik”, “ilginçlik”, “önemlilik” ve “anlaşılabilirlik”. Haberde doğruluk ise haberin olmazsa olmaz nitelikli temel ilkesidir (Girgin & Özay, 2013). Gerçeği olduğu gibi yansıtmak ve saptırmamak olarak tanımlanan doğruluk kavramı, haber başta olmak üzere bütün yazınsal türlerde ilkelerin en önde gelenidir (Bülbül, 2001, s. 43).

Burada önemli bir hususun; gerçeklik ve doğruluk kavramlarının haberin bir ögesi, bir niteliği olarak ele alındığı durumlarda birbirleri yerine kullanıldığının altını çizmek gerekir. Doğruluk, gerçeklik ve hakikat kavramları arasındaki anlam farklılığına, kavramların kapsadığı alanlar açısından farklılıklarına ve birbirleri yerine, Türkçe çevirisinde yaşanan karışıklık sebebiyle kullanıldıklarına yukarıda değinilmiştir. Dolayısıyla, haber ögesi olarak gerçeklik ya da doğruluk denildiğinde aslında aynı şeyin anlatıldığını söylemek mümkündür.

Haberin doğruluğu denildiğinde haberde verilen bilgilerin doğru olduğu, yanlış veya yalan bilgilerin haberde yer almadığı anlaşılır. Haber gerçeği denildiğinde de haberde verilen bilgilerin gerçeğe uygunluğu anlaşılır. Bu uygunluk ilişkisinden, haberleştirilen olayın oluşma biçimine uygunluk anlaşılmalıdır, haberde verilen bilginin gerçek bir olaya ait olması durumu anlaşılmalıdır. Yani maddi gerçeklikle olay örtüşmelidir. Bu noktada, doğruluğu, gerçeklikle örtüşme olarak tanımlayabiliriz. Habercilikte, haberin kaynaktan ilk ve önce alınması kadar doğru alınması da önemlidir. Bu iki ilke çoğu kez birbirleriyle çatışır. Fakat haberi ilk veren olmak adına doğruluktan vazgeçilmesi, bir habercinin temel amacı olması gereken “doğru bilgi aktarma” kaidesine uyulmadığını ve buna istinaden etik sorunların oluşacağını gösterir (Aslan, 2002, s. 61-63).

Bir olayı, bir durumu haberleştiren kişi her şeyden önce kendi haber çerçevesi doğrultusunda davranır. Haberleştirilen konuya ait bilgilerin eksiksiz ve tarafsız aktarıldığını düşünsek bile haberi yayına hazırlayan ve son halini veren süreçler içerisinde bu durum değişecek yani gerçeklikten uzaklaşılacaktır. Haber doğruluk ilkesi de bize

zaten haberleştirilen olayın oluşma biçimine ilişkin uygunluğu değil, olayın meydana geldiği süreçteki gerçekliğine uygunluğunu anlatır. Bu bağlamda, gazetecinin haberi kaleme almadan önce yapması gereken ilk işi, haberi doğrulatmak olmalıdır. Haberde geçen bilgiler doğru rakam ve belgelere dayandırılmalıdır. Aksi halde bir gazetecinin uyması gereken ve ona “güvenilir” vasfını kazandıracak olan haberin en önemli ilkesi “doğruluk”tan ödün verilmiş olur (Eryılmaz, 2005, s. 157).

Teknolojik yeniliklerin gazetecilik alanındaki çeşitliliği arttırması ve buna istinaden yapısal özellikleri farklılaştırması, hedef kitleyi daha çok etkilemek adına farklı haber yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yazılı basının yayınladığı haberler kadar radyo ve televizyonun yayınladıkları haberlerin de yapısı ve şekli değişmiştir. Tüm yeni yaklaşımlara ve değişimlere karşın, haberciliğin temel gerekleri olan sadelik, açıklık, kesinlik ve doğruluk ilkeleri değişmemiştir. Çünkü bu ilkeler, habercilerin temel sorumluluklarına işaret eder. (Tokgöz, 1981, s. 92-95).

Teknolojik gelişmeler neticesinde gazetecilik alanında yaşanan değişimin, günümüz şartlarında yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hayatımıza girmesiyle iletişim alanında yaşanan gelişmeler, gazeteciliğin dolayısıyla da haberin değişim hızını arttırmış hatta gazeteciliği ve haberi dönüştürmüştür. Bu bağlamda, Tokgöz’ün (1981) vurguladığı, haberin temel öğeleri olarak görülen ilkelerin, yeni medya ya da yeni iletişim ortamları olarak adlandırılan medya yapısı içerisinde değişip değişmediğini, gazeteciliğin ve haberin geçirdiği dönüşümü, birbirini tetikleyen unsurlar olarak; toplum ve teknoloji başlıkları üzerinden incelemek gerekir.

4. Dönüşümün Toplumsal ve Teknolojik Temelleri

Dönüşüm kavramı Türk Dil Kurumu Sözlükleri’nde (2019) “olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme” olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün etimolojik kökünde yer alan “dön” mastarı, anlam olarak değişme ve başkalaşmayı işaret etmektedir. Eyuboğlu’na göre (1991); “tön, dön sözcükleriyle tün (gece) arasında kök birliği vardır. Tün sözü, günün bitmesi, aydınlığın karanlığa dönüşmesi, dönmesi olayını içerir. Dön kökünde de değişme, başkalaşma, bir durumdan başka bir duruma geçme vardır”. Dönüşüm kelimesinin etimolojik kökünden hareketle dönüşümün bir süreç içerisinde gerçekleştiği çıkarımına varabilmek olanaklıdır. Burada önemli olan bir nokta

ise dönüşüm kavramının, özün korunarak biçim değiştirmeyi anlatıyor olmasıdır. Bu bakımdan, yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışıyla birlikte gazeteciliğin ve haberin özünü koruyarak dönüştüğü söylendiğinde bunun bir süreç içerisinde yaşandığının altını çizmek gerekir.

İletişim alanında yaşanan yapısal dönüşüm, toplumsal ve teknolojik temellere dayanan bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Ortam ve ortam teknolojisi, arz-talep ilişkisi doğrultusunda hareket edip, yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. “Tekne” ve “logos” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan teknoloji kelimesinin etimolojik kökeninde toplumsallık anlamı yatmaktadır. Eski/antik Yunanca bir kelime olan “tekne”; “bir şeyi yapmak, bir şeyi üretmek, bir şeyi elde etmek” anlamında iken, mantık (lojik) kelimesinin kökünden gelen “logos” kelimesi de antik Yunancada “daha çok bilmek” anlamındadır. Fakat burada kastedilen bilgi daha çok toplumsal bir bilgidir. Teknoloji; bilginin toplumsallaşması, toplumsal bağlam, toplumsal anlam kazanması demektir. Teknolojiden bahsediyorsak aslında toplumsal bir şeyden bahsediyoruz demektir. Dolayısıyla, iletişim ve teknoloji denildiğinde de toplum ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda gelişen ortam araçları ilişkisini anlaşılmalıdır. Bu ilişki zaten teoride de pratikte de ayrılmaz iki olgudur (Atabek, 2005, s. 63).

İletişim ve teknoloji, insanlık tarihi boyunca birbirinden ayrılmaz, iç içe geçmiş bir ilişki biçiminde var olmuş ve süre gelmiştir. Yazının bulunmasından, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hayatımıza girmesine kadar geçen sürede teknolojik gelişmeler sürekli, iletişim biçimlerimizi değiştirmiş ve değiştirmektedir. İletişim ve teknoloji arasındaki bu karşılıklı ilişki, bireyselden küresel iletişime kadar tüm iletişimsel etkinlikleri etkileyerek, biçimlerini değiştirmiştir. Esas itibariyle, toplumsal yaşam teknolojiyi, teknoloji de toplumsal yaşamı biçimlendirmiştir (Özkan, Bekiroğlu, & Öztürk, 2009, s. 178-179).

Teknoloji, iletişim ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşim de toplumsal yapıda yaşanan değişimlerin kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal yapının teknoloji vasıtasıyla değişme süreci binlerce yıl öncesine uzanmaktadır. İnsanoğlunun yaşamını kendi beklenti ve hedeflerine uygun bir biçimde sürdürme isteği çeşitli araç ve gereçleri tasarlamasına yani teknolojiyi üretmesine yol açmıştır. Yaşamsal ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan bu teknolojik gelişmeler insanlar arası ilişkileri etkileyerek beraberinde iletişim alanında değişimlere neden

olmuştur. On dokuzuncu yüzyıldaki endüstri devrimiyle hızlanan iletişim alanındaki bu değişim, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselişe geçen bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde yerini dönüşüme bırakmıştır. Nicelik ve nitelik yönünden farklılaşan, kullanım alanı ve yaygınlığı artan, belki de en önemlisi; toplumsal yaşam üzerinde belirleyici bir rol üstlenmeye başlayan iletişim teknolojilerinin, toplumla karşılıklı ilişkisini, değişim kavramından ziyade dönüşüm kavramı ile açıklamak daha doğru olur (Dedeoğlu, 2006, s. 6-8).

Toplumsal değişme; temelinde teknolojik değişimin yattığı, insanlar arası ilişkilerin değişmesidir. Değişimin itici gücü ise teknolojidir. Teknoloji de insan doğa ilişkisi sonucunda, insanı diğer canlılardan ayıran ve doğaya uyumunu sağlayan bir öge olarak ortaya çıkar. Taş, sopa ve sarmaşığı ilkel bir alet haline getirip, besinin sağlanmasında ve yırtıcı hayvanlara karşı korunmanın sağlanmasında da teknoloji ön plandadır elektronik beynin ve bilgisayar dillerinin tasarlanmasında da teknoloji hüküm sürmektedir. Dolayısıyla, teknoloji, içerisinde doğduğu, geliştiği toplumdan bağımsız değildir ve bu açıdan, insan ilişkilerinin biçimlerini değiştirerek toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Görüldüğü gibi insan ilişkilerini değiştiren ve bu anlamda yenilikler sunan bir öge olarak teknoloji, yeniliklerin yayılması vasıtasıyla dönüşümü gerçekleştirmektedir. Yeniliklerin yayılması, dolayısıyla da dönüşümün sağlanması için en önemli görev ise haberleşmeye yani iletişim teknolojilerine aittir (Kongar, 1995, s. 21-23).

5. Yeni Medya ile Gazetecilik ve Haberde Yaşanan Dönüşüm

Teknoloji dediğimizde sadece çok karmaşık isimleri ve kısaltmaları olan “yeni” teknolojiler akla gelmemelidir. Doğal organlarımızla yapamadığımız bir şeyi bir aletle yapıyorsak bir teknoloji kullanıyoruz demektir. Yani insanlar nerede bir aletle bir iş yapıyorsa orada teknoloji kullanılıyor demek mümkündür. İletişim teknolojisi denildiğinde de aslında çok karmaşık bir dünyaya gönderme yapılmaz. Örneğin, yazı da bir iletişim teknolojisi olarak karşımıza çıkmıştır ve en yaygın olarak bilinen, eski çağlardan beri kullanılan bir iletişim teknolojisidir. Konuşma eylemi karşında yazı yazma da bir teknoloji içerir ve toplumsal anlamda önemli değişimlere ve dönüşümlere yol açmıştır (Atabek, 2005, s. 64).

1960-1980 yılları arasında meydana gelen bir dizi bilimsel ve teknolojik yenilik, yeni bir teknolojik devrim çağının başlamasını sağlamıştır. Bu teknolojik devrimin özünü de enformasyon işleme süreci oluşturmaktadır. Buna göre, yeni teknolojik gelişmeler yeni bilgi üzerine kurulmuştur. Söz konusu olan yeni bilgi ise teknoloji vasıtasıyla ortaya çıkan bilgiden ziyade teknolojinin enformasyon üzerinde çalışması sonucu ortaya çıkan bilgidir. Bu bağlamda, teknolojik devrimin öznesinin de iletişim alt yapısında meydana gelen değişimler olduğu söylenebilir. Hatta iletişim teknolojilerinin zamansal olarak “eski” ve “yeni” olarak adlandırılmasına yol açan da bu değişimlerdir. İletişim teknolojilerini, kullanım boyutu, sunulan içerik ve teknolojinin olanakları bakımından dönüştüren bu teknolojik gelişmeler, “yeni” sıfatını bir önceki teknolojiyle karşılaştırma içinde vermektedir (Timisi, 2003, s. 77-80).

Diğer bütün alanlarda olduğu gibi haber konusunda da yeni teknolojilerin sunduğu imkânlar neticesinde dönüşümler yaşanmış, geleneksel habercilik anlayışı önemli değişiklikler geçirmiştir. Teknolojik gelişmelerle paralel ilerleyen günümüzün iletişim alanında, haber medyasının yoğunluk merkezi önce yazılı basından işitsel-görsel medyaya yani radyo ve televizyona, sonrasında da yeni medya veya dijital medya olarak adlandırılan iletişim alanlarına kaymıştır. Güç ve yoğunluk merkezindeki bu değişikliğin nedenleri olarak yeni medyanın; büyük baskı makinelerini, stüdyoları, rejileri, ana kumanda ünitelerini ortadan kaldıran bir mekânsal rahatlama sunması, bununla birlikte yüzlerce çalışan yerine birkaç sayfa editörünün yeterli olacağı bir yapı inşa ederek istihdamı düşürmesi ve bunun sonucunda yayıncılık faaliyetlerini ucuzlatması gösterilebilir. İletişim sürecinde de farklılıklar yaratan yeni medya, geleneksele kıyasla mesajı oluşturanın üstünlüğünü azaltarak, kullanıcılara, gazetecilere, haber veya mesajın asıl kaynağına doğrudan ulaşma imkânı doğurmuştur. Bunun yanında, herkesin dağıtıcı rolü üstlendiği bu yeni enformasyon dolaşım sürecinde, habercinin haberi fiziksel ortama bağlı kalmadan istenilen yerden paylaşılmasının önünü açan yeni medya, mobilitayı ön plana çıkartmış ve haberciliği son derece hızlandırmıştır (Yurdigül & İspir, 2015, s. 54).

Multimedya biçimselliği olarak ifade edilen ses, görüntü ve fotoğraf gibi unsurların birlikte kullanılmasıyla içerik oluşturma, haber içeriklerini kategorize etme ve metinlerarasılık gibi imkânlara sahip olan yeni medya, haberle ilgili ses, görüntü ve metne aynı anda ulaşma kolaylığı sunarak gelenekselden medyadan olanakları bakımından farklılaşmaktadır. Özetle, teknolojinin sunduğu imkânlar neticesinde haber üretim

sürecine ilişkin yenilikler sunan yeni medya, habercilik mesleğine dönük pratiklerin de değişmesine neden olarak tıpkı geleneksel olanın yeniye metamorfozunda olduğu gibi etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamanlılık özelliklerini habercilik bağlamı pratiğine yerleştirerek, geleneksel gazeteciliği profesyonel kodlara ilişkin yeni olana doğru metamorfoza uğratmıştır (Yurdigül, 2014, s. 54-59).

Geleneksel ve yeni medya arasında habercilik anlamındaki farklılıklara bakacak olursak, çevrimiçi gazetecilik veya internet gazeteciliği olarak isimlendirilen yeni medya haberciliğinin, geleneksel medya haberciliğinden farklı olarak haber üreticilerine ve haber tüketicilerine sunduğu avantajları aşağıdaki gibi sıralamak mümkün olacaktır (Karaduman, 2005, s. 146-147);

- Haberin çok hızlı bir şekilde ve güncelleme içinde verilmesi,
- Haber okuyucusuna sunulan içeriğe ulaşma özgürlüğü,
- Multimedya biçimselliğinde ses, görüntü ve grafik dosyalarını kullanabilme,
- Haber arşivine kolayca ulaşabilme ve depolama,
- Haber üreticisi ve okuru arasındaki etkileşimi sağlama,
- Habere ilişkin arka plan bilgilerine çevrimiçi olarak ulaşabilme,
- Geleneksel medyada yer almayan özgün haberlere ulaşabilme.

Teknoloji ve toplum ilişkisi kısmında, yukarıda da ifade edildiği gibi iletişim alanlarının gelişimi sadece teknolojiyle değil sosyal alandaki tüm gelişmeleri kapsayan bir bütün içerisinde meydana gelmiştir. Bu sebeple gazetecilik pratikleri, sadece teknolojik ve sektörün yapısından kaynaklanan değişikliklere göre değil, haberin sunulduğu ortamın özellikleri, biçimi, sosyal ve kültürel gelişmelere paralel olarak okurun profili ve gazetecinin profesyonel kimliği gibi birbiriyle ilintili ve etkileşim içinde olan birtakım dinamikler çerçevesinde şekillenmektedir (Yıldırım, 2010, s. 246).

6. Dönüşümün, Habercilik Pratikleri Üzerindeki Etkisi

Geleneksel ve yeni medya arasındaki habercilik açısından oluşan farklılıklara ve artan olanaklara yukarıdaki hususları da göz önüne alarak ifade ettikten sonra, gelişen teknolojilerle hızlanan bilgi akışının, habere ilişkin erişim sınırlılıklarını azaltan, haber

niteliklerini farklılaştıran ve yeni beceriler edinmeyi gerektiren dönüştürücü etkisini incelemek gerekir (Cankaya & Köksalan, 2004, s. 9).

Yeni iletişim teknolojilerin etkisiyle, iletişim alanında ortaya çıkan yeni yapının sahip olduğu hız, depolama, çeşitlilik ve multimedya özellikleri, haber kurumlarının organizasyon yapılarında, haber üretimi ve paylaşımında, habere ilişkin niteliklerde değişikliklerin yaşanmasına ve habercilik pratikleri üzerinde dönüşümlerin geçirilmesine yol açmıştır. Teknolojik ilerlemelerin genel anlamda gazeteciliği ve haberciliği; “içerik”, “işleyiş-üretim”, “düzenlenme-yapılanma”, “hedef kitle, haber kaynakları ve organizasyon yapısı” açılarından etkilediği ve değiştirdiği söylenebilir (Pavlik, 2000, s. 229). Modern gazeteciliğin araçları ve bugünün elektronik dünyası bu değişimin öncüleri olarak gazeteciliği beş geniş kapsamda; “haber toplama ve sunma”, “multimedya içeriği olarak bilgi depolama, dizinleme ve geri çekme”, “işlem, üretim, editoryal”, “dağıtım, basım” ve “sunum, görüntüleme, erişim” açılarından değiştirmiştir. Bunun yanında şu hususun da altını çizmek gerekir; dünya ne kadar değişirse değişsin gazetecilikte asla değişmeyecek şeyler vardır. Bunlar; kaleme alınan olayın dikkatli bir şekilde kontrol edilmesi, güvenilir kaynaklara bağlı olmak, olayları tarafsız bir şekilde sunmak, nokta sorular sormak ve en yüksek etik standartları benimsemektir (Pavlik, 2013, s. 287).

Profesyonel gazeteciliğin tarihsel serüveninin esasen 17.yy erken dönem gazeteler ile başladığı bilinmektedir. Fakat doğruluğun, profesyonel bir etik kodu olarak basın tarafından kabulü ancak 20.yy itibariyle mümkün olmuştur. Stephen J.A. Ward bu noktada, 2004 yılında kaleme aldığı *The Invention of Journalism Ethics* isimli kitabındaki şu cümlelerle, profesyonel gazeteciliğin doğduğu yıllar ve doğruluğun, bir gazetecilik normu olarak kabulü arasında bulunan uzun zaman zarfına ve doğruluk ilkesinin kabulünün altında yatan nedene dikkat çekmiştir; “yaklaşık 80 yıl önce gazeteler, objektiflik doktrinini, kamuoyunu, yayınladıkları haberlerin doğruluğu ve dürüstlüğü hakkında ikna etmek maksadıyla keşfetmişlerdir.” Ward’ın üzerinde durduğu ve medya-dogruluk ilişkisine odaklanan neredeyse her yaklaşımın vurguladığı gibi; doğruluk, bir etik kodu olarak ve profesyonel çalışma disiplini belirleyen bir norm olarak aslında profesyonel gazetecilikte kısa bir tarihe sahiptir. Dolayısıyla, buradan hareketle, haber ve doğruluk ilişkisine dair geliştirilen yaklaşımların vurguladığı bir diğer hususun da haklılığı ortaya konulabilir; “eski adetler veya alışkanlıklar kolay kolay terkedilmez,

basının içine ve dışına yerleşmiş hatta buralarda kökleşmiş algıları değiştirmek çok güçtür” (Silverman, 2007, s. 17-22).

Profesyonellik, objektiflik ve doğruluk gözetimi ilkeleri arasındaki bağlantı, gazeteciliği tanımlamak için geliştirilen neredeyse tüm tanımlamaların temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, gazeteciliğin ana fikrini ve temasını “olgusal gerçekliğe dayalı söylemsel pratikler”in oluşturduğu söylenebilir (Chalaby, 1998, s. 130-132).

Dijital iletişim ağlarının enformasyonun üretilmesine ve dağıtılmasına ilişkin maliyetleri düşürmesi, bu anlamda işleri kolaylaştırması bilgi sağlayıcıları bakımından ortamın değişmesine, enformasyonun üretimine ve dağıtımına ilişkin kaynak açısından sınırlı imkânlarla sahip olan yapılanmadan, çok çeşitli kaynak yelpazesine sahip, içeriğin kolaylıkla üretilip, dünya genelindeki kullanıcılara servis edilebildiği bir medya yapılanma biçiminin benimsenmesine neden olmuştur. Kullanıcıları da hem içerik tüketicisi hem de üreticisi rolüne büründüren bu yapılanma profesyonel filtrelerden geçmemiş, düzenlenme açısından zayıf, güncel ve doğru olmayan çevrimiçi enformasyon sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir (Metzger & Flanagin, 2015, s. 446-447).

Yeni iletişim teknolojilerinin dönüştürdüğü tüm medya alanları gibi gazeteciliğin de yeni iletişim ortamları bağlamındaki dönüşümü, ortaya konulan pratikler anlamında da bir dönüşüme yol açmıştır. Haber doğrulama pratiklerinin de doğal bir akış içerisinde yeni medya düzenine göre yeniden yapılandığı hatta yeni görevler üstlendiği söylenebilir. Bu yeni düzenin, medya çıktılarını dijitalleştiren, esas itibarıyla de gazeteciliğin üretim sistemini değiştiren yapısı, profesyonel gazetecilik değerleri üzerinde de etkisini göstererek haber doğrulamaya ilişkin geleneksel yöntemlerin yerine, yeni bir doğrulama modelinin benimsenmesine yol açmış, bir anlamda da bunu zorunlu hale getirmiştir. Geleneksel model, esasen haberi oluşturan bilgilerin doğru alınmasını ve doğru aktarılmasını kapsayan, önleyici bir işleve atıfta bulunuyorken günümüz yeni doğrulama modeli ise hali hazırda kamuoyuyla paylaşılmış haberlerde yer alan iddiaların doğruluğunun sorgulamasını içeren, yeni medya kültürü kapsamında, hızlilik esasıyla şekillenmiş bir sorumluluğa vurgu yapmaktadır (Kovach & Rosenstiel, 2010, s. 94).

Yanlış bilgiler içeren söylentilerin, insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinse de günümüzün modern iletişim dünyasında yayılım hızı ve kapsamı artan, yanlış ve çarpıtıcı bilgilerle şekillenen söylentilere, daha önce hiç bu kadar tehlikeli boyutlarıyla

rastlanıldığı söylenemez (Metzger & Flanagin, 2013, s. 210). Geleneksel medya tüketicilerine karşın daha fazla kafa karıştırıcı mesajlara maruz kalan günümüzün medya kullanıcıları aynı zamanda, mesajın kaynağına ilişkin güvenilirlik değerlendirmesini fazlaca yapmak zorundadır. Web tabanlı, çevrimiçi platformların sunduğu çeşitli özellikler sayesinde karşılaşılan içeriğin kolayca diğer kullanıcılara gönderilmesi ve buna benzer kullanım kolaylığı sağlayan diğer özelliklerle birlikte sosyal medya platformlarının, yanlış bilgiler içeren mesajların yayıldığı iletişim alanlarına dönüşmesi, mesajın kaynağına ilişkin fazlaca yapılması gereken güvenilirlik değerlendirmesinin nedeni olarak gösterilebilir. Tam da bu noktada, yanlış bilgiler içeren mesajlarla savaşıma noktasında, varlığı bir zorunluluk teşkil eden haber doğrulama pratikleri, çevrimiçi iletişim alanlarında dolaşan, doğru olmayan bilgiler içeren mesajların kısıtlanması noktasında, hatırı sayılır bir çaba olarak görülebilir. (Shin, 2018, s. 8-10).

Yeni medyanın hızlılık esasının gazetecilikte doğurduğu sonuçları özetlemek gerekirse; iki önemli faktörün; yanlışlıklar içeren mesaj sayısındaki artışın ve bu yanlışlıkların ortaya çıkarılmasına yönelik geliştirilen yeni yöntemlerin, geleneksel ve yeni medya ayrımı temelinde tartışılan doğrulama pratiklerinin farklılık unsurlarını oluşturduğu görülecektir. Dijital medyanın doğası gereği, hızı ön plana çıkaran yapısı ve bu anlamda, mesajın tasarım, işletim ve dağıtım aşamalarında ortaya çıkan hataların oranını arttırması, diğer taraftan da ortaya çıkan bu hataları kolayca fark edilmesini sağlayan, şeffaflık üzerine kurulu yapısı (Karlsson, Clerwall, & Nord, 2016, s. 3), haber ve doğruluk ilişkisinin, günümüz şartlarına göre yeniden kurulması ve düzenlenmesindeki en önemli nedeni oluşturmaktadır.

Sonuç

Doğruluk, gerçeklik ve hakikat kavramları çerçevesinde, “haber ve doğruluk ilişkisi” üzerinden ele alınan; varlığın, temelde “bilme” istediğinden doğan ve “hakikate” ulaşmak ve ulaştırmak adına bir gayretin ürünü olan “haber” kavramı, doğruluk kavramı ile yakın bir ilişkiye sahiptir. “Gerçeği olduğu gibi yansıtmak; saptırmamak” şeklinde haber kavramı ile olan ilişkisi temelinde tanımlanabilecek olan doğruluk, bir ilke olarak sadece haberin değil, tüm yazınsal türlerin en önde gelen ilkesidir. Dolayısıyla, doğruluktan yoksun bir bilgilendirmenin; haberin, “yalan” olarak adlandırılabilceğini, yine yalan kavramının Türk Dil Kurumu Sözlükleri’nde (2019) “doğru olmayan, gerçeğe

uymayan söz” şeklindeki tanımından yola çıkarak söylemek mümkündür. “Dönüşüm” kavramının, özün korunarak, biçim değiştirmeyi, başkalaşmayı anlatan tanımından hareketle de yeni iletişim teknolojilerinin ve ortamlarının, gazeteciliği dolayısıyla da haberi dönüştürmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı veya daha doğru bir ifadeyle; hep var olan fakat günümüz haber medyasında yaygınlığı artan “yalan haber” konusunda, bu olumsuz yaygınlığın azaltılması noktasında işlev gören haber doğrulama pratiklerinin, günümüzde, haber ve doğruluk ilişkisinin yeniden düzenlenmesindeki önemli bir etken oluşturduğunu belirtmek gerekir.

Haber ve doğruluk ilişkisi temelinde (kaynağı itibariyle günümüz medya düzeninin getirdiği bir sonuç olarak değerlendirilerek) çokça tartışılan “yalan haber” kavramı ve “yalan habere” karşı geliştirilmeye çalışılan gazetecilik pratiğinde ve editöryal süreçlerde, yalan haber ve haber doğrulama pratiklerine odaklanılması gerekliliği bu çalışmanın ortaya koyduğu bir sonuç olarak dikkat çekmektedir. Aynı şekilde, haber ve doğruluk ilişkisinin geçmişten günümüze gelen bir bakış açısıyla ve medyanın dönüşümü eksenindeki yaklaşımlarla birlikte, daha detaylı olarak ele alınması ihtiyacının ortaya çıktığı da belirtilebilir. Zira, haberde doğruluk ilkesi gazeteciliğin temel ilkelerindedir ve konu yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği yeni haber ortamları ve habercilik pratikleri olduğunda da gazeteciliğin bu temel ilkesi değişmeyecektir; esas mesele, gazeteciliğin doğruluk ilkesi temelinde hakikati arayışını, bu yeni haber ortamları ve habercilik pratiklerine adapte edebilmektir.

KAYNAKÇA

- Ajdkiewicz, K. (1994). Felsefeye giriş temel kavramlar ve kuramlar. (A. Cevizci, Çev.) Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aristoteles. (1996). Metafizik. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aslan, K. (2002). Haberin yol haritası. İstanbul: Anahtar Kirtaplar Yayınevi.
- Aslan, K. (2003). Haberim var! Örneklerle haberin ABC'si. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Atabek, Ü. (2005). İletişim teknolojileri ve yerel medya için olanaklar. S. Alankuş içinde, Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya (s. 61-90). İstanbul: IPS İletişim Vakfı.
- Bülbül, R. (2001). İletişim ve etik (2. b.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Cankaya, Ö., & Köksalan, M. E. (2004). Günümüz televizyon haberciliğinin sunuş biçimlerinin haberin değeri ve habercilik üzerindeki etkileri: Üniversite öğrencilerinin televizyon haberlerini okuma biçimleri. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi(1), 7-27.

- Cevizci, A. (2007). Felsefeye giriş. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Chalaby, J. (1998). The invention of journalism. London: Macmillan.
- Dedeoğlu, G. (2006). Bilişim toplumu ve etik sorunlar. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Erdem, H. S. (2012, Bahar). Varlığın cezbesinde dil ve hakikat-Nietzsche değinileriyle. *Birey ve Toplum*, 3(2), 13-33.
- Eryılmaz, T. (2005). Muhabirliğe kısa bir giriş. S. Alankuş içinde, *Gazetecilik ve Habercilik* (s. 153-167). İstanbul: IPS İletiflim Vakfı Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1991). Türk dilinin etimoloji sözlüğü (2. b.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Girgin, A. (1998). Haber yazma teknikleri. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Girgin, A. (2000). Yazılı basında haber ve habercilik etik'i. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Girgin, A., & Özyay, S. (2013). Haber yazmak. İstanbul: Der Yayınları.
- Gökberk, M. (2007). Felsefe tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hohenberge, J. (1963). Gazetecilik mesleği. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Karaduman, M. (2005). Medya, etik ve hukuk. S. Alankuş içinde, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* (s. 141-154). İstanbul: IPS İletişim Vakfı.
- Karlsson, M., Clerwall, C., & Nord, L. (2016). Do not stand corrected: Transparency and users' attitudes to inaccurate news and corrections in online journalism. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 1-20.
- Kongar, E. (1995). Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği (6. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2010). *Blur: How to know what's true in the age of information overload*. New York: Bloomsbury.
- Metzger, M. J., & Flanagin, A. J. (2013). Credibility and trust of information in online environments: The use of cognitive heuristics. *Journal of Pragmatics*, 59, 210-220.
- Metzger, M. J., & Flanagin, A. J. (2015). Psychological approaches to credibility assessment online. S. S. Sundar içinde, *The Handbook of the Psychology of Communication Technology* (s. 445-466). John Wiley and Sons: Oxford.
- Özkan, T., Bekiroğlu, O., & Öztürk, Ş. Y. (2009). İletişim fakültesi öğrencilerinin haber alma alışkanlıkları: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi örneği. *İletişim: Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(10), 171-190.
- Pavlik, V. J. (2000). The impact of technology on journalism. *Journalism Studies*, 229-237.
- Pavlik, J. V. (2013). *Yeni medya ve gazetecilik*. (B. K. Müge Demir, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Rosenthal, M., & Yudin, P. (1997). *Felsefe sözlüğü* (5 b.). (A. Çalışlar, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınevi.
- Schlapp, H. (2013). *Gazeteciliğe giriş*. Ankara: Vestfalya Eyaletler Yayınevi.
- Shin, J. (2018). Democrats vs. Republicans: How Twitter users share and react to political fact-checking messages. Ann Arbor: ProQuest.

- Silverman, C. (2007). *Regret the error: How media mistakes pollute the press and imperil free speech*. New York: Union Square Press.
- Tepe, H. (2003). *Platon'dan Habermas'a felsefede doğruluk ya da hakikat*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Tokgöz, O. (1981). *Temel gazetecilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Türer, C. (2009). Pragmatizmin doğruluk evi. *Bilimname*. (17), 165-185.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2019). “Genel Türkçe Sözlük”. [https://sozluk.gov.tr/adresinden alındı](https://sozluk.gov.tr/adresinden%20alindi).
- Uygar, N. (1963). Bertrand Russell'ın doğruluk anlayışı. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 14, 3-35.
- Yıldırım, B. (2010). Gazeteciliğin dönüşümü: Yöndeşen ortam ve yöndeşik gazetecilik. *Selçuk İletişim Dergisi*, 6(2), 230-253.
- Yıldırım, C. (2008). *Bilimsel düşünme yöntemi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Yurdigül, Y. (2014). *Habercinin kimliği*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Yurdigül, Y., & İspir, N. (2015). Yeni medyada haber. M. G. Genel içinde, *Yeni Medya Araştırmaları 1: Güncel Tartışmalar Ekseninde* (s. 43-64). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Zeytinli, M. (1996). Uluslararası haber dolaşımının sorunları. *Yeni Türkiye*(12), 1101-1111.